

ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА МИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

СТАРИНСЬКИЙ Микола Володимирович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Навчально-наукового інституту права, Сумський державний університет

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2661-5639>

УДК: 347.73

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2024.4.30>

Стаття присвячена розкриттю особливостей правового статусу Національного банку України як суб'єкта митних правовідносин. В результаті проведеного дослідження як наукової літератури так і чинних нормативних актів країни автор приходить до висновків, що Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються чинним законодавством.

Компетенція НБУ охоплює всі відносини, які тим чи іншим чином пов'язані з функціонуванням банківської системи, а також ті відносини, об'єктом яких є валюта і валютні цінності.

Проведений автором аналіз положень чинного законодавства України у сфері обігу валюти і валютних цінностей, зокрема тих які стосуються транскордонного їх переміщення, свідчить, що в компетенцію НБУ входять повноваження, які пов'язані з митними відносинами об'єктом, яких є валюта і валютні цінності. При цьому автор доводить, що НБУ виступає не тільки як уповноважений державний орган, що наділений правом не лише самостійно здійснювати взаємовідносини (в тому числі і пов'язані з фінансовими ресурсами) з представниками іноземних держав, а й приймати нормативні акти, що врегульовують митні відносини об'єктом яких є валюти чи валютні цінності.

В результаті здійсненого дослідження автор доводить, що правовий статус НБУ

як суб'єкт митних правовідносин має свою специфіку, яка виявляється у тому, що він наділений правом видавати нормативні акти що є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами, які тим чи іншим чином можуть бути учасниками відносин які входять у сферу компетенції НБУ. Реалізуючи таку особливість свого правового статусу, НБУ видає нормативно-правові акти які унормовують відносини, що пов'язані з транскордонним переміщенням валюти і валютних цінностей через митний кордон держави, зокрема окреслює коло осіб, які можуть бути учасниками транскордонного переміщення, вартісний еквівалент валюти, яка може бути переміщена та визначає повноважних представників.

Ключові слова: правовий статус, правовий статус Національного банку України, митні правовідносини, транскордонне переміщення, валюта, валютні цінності.

Актуальність

Митна сфера будь-якої держави є досить складним середовищем, в рамках якого відбуваються виникнення, зміна та припинення різного роду відносин. При цьому чим більш розвиненою є економіка держави, чим більш активними є суб'єкти господарювання держави, тим різноманітнішими є ці відносини.

Враховуючи те, що функціонування митної сфера є одним з джерел наповнення державного бюджету, кожна з держав намагається запровадити найбільш ефективний

митний режим і сприяти його ефективному функціонуванню.

Ефективне функціонування митного режиму держави залежить від багатьох факторів, головними з яких є функціонування системи уповноважених органів та наявність у них відповідної сукупності правомочностей застосування яких дає їм можливість реалізувати їх компетенцію. Одним з уповноважених державою органів, що бере участь у регулюванні митних відносин є Національний банк України.

Традиційно Національний банк України розглядається як уповноважений державою орган у сфері регулювання банківської діяльності і практично не звертається увага на його компетенцію в інших сферах. Проте, якщо поглянути на весь спектр його повноважень, ми можемо з впевненістю говорити, що Національний банк України також є уповноваженим державою органом у митній сфері.

Враховуючи зазначене, **метою** нашої розвідки є аналіз чинного законодавства що унормовує правовий статус Національного банку України, а **завданням** – визначення правового статусу Національного банку України як суб'єкта митних правовідносин.

Аналіз останніх публікацій

Проведений аналіз вітчизняних наукових публікацій, в яких висвітлюються питання функціонування уповноважених державою органів дає можливість говорити про те, що правовий статус Національного банку України був предметом дослідження багатьох вчених. Зокрема досліджувались його права та обов'язки[8], загальний адміністративно-правовий статус[9], адміністративно-правовий статус як суб'єкта державного фінансового моніторингу[10]. Окремі дослідники звертали увагу на особливості діяльності Національного банку України в рамках процедурних відносин[21]. Ще інші дослідники звертали увагу на розкриття функцій Національного банку з точки зору їх розвитку[3]. Окремі дослідження розкривали особливості взаємодії Національного банку України з органами державної влади[5] та перспективи розвитку дискреційних повноважень[6].

Разом з цим, дослідження які б розкривали питання правового статусу Національного банку України як суб'єкта митних відносин на сьогодні практично відсутні.

Виклад основного матеріалу

Дослідження правового статусу Національного банку України (далі - НБУ) варто розпочати з визначення того, що собою являє категорія «правовий статус».

Аналіз наукової літератури дає можливість говорити про те, що категорія «правовий статус» є однією з центральних у теорії права, оскільки стосується характеристики суб'єкта правових відносин. Разом з цим, в науці до цього часу немає однозначного її сприйняття. Так, одні дослідники сприймають правовий статус як специфічний індикатор, який відображає реальний стан взаємодії держави з іншими суб'єктами права [7, с. 128], інші як обсяг законодавчо визначених прав і обов'язків суб'єкта права, які визначають межі можливої та необхідної поведінки особи, а також міра юридичної відповідальності, що настає в разі порушення вимог норм права [9, с. 90], ще інші наголошують на тому, що це права, обов'язки та свободи у своїй сукупності[20, с. 225].

Можна продовжувати наводити позиції, а їх досить багато, проте, як показує їх змістовний аналіз, всі вони, в тій чи іншій мірі, зводяться до спільного знаменника, яким є положення, що правовий статус це сукупність прав та обов'язків. Ми також схильні сприймати правовий статус як визначену сукупність прав та обов'язків суб'єкта правових відносин.

Говорячи про правовий статус Національного банку України слід звернути увагу на те, що він є уповноваженим державою органом. Всі уповноважені державою органи їх посадові особи, відповідно до ст. 19 Конституції України, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України[12]. Враховуючи зазначене, і це відображено як в навчальній, так і науковій літературі[1, 2, 11], коли мова йде про правовий статус уповноважених державою органів, то говорять про його компетенцію як про сукупність юридико-владних повноважень (прав та обов'язків),

що надаються їм для виконання відповідних функцій та завдань[1, с. 192].

Правовою основою, на базі якої визначається правовий статус Національного банку України і його компетенція як уповноваженого органу у сфері банківської діяльності є Конституція України, Закони України «Про Національний банк України»[18], «Про банки і банківську діяльність»[15]. Також в Україні діють ряд нормативних актів які унормовують повноваження НБУ у сферах, які є дотичними до банківської діяльності, зокрема це такі закони як «Про валюту і валютні операції»[16], «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»[19], «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»[17] та інші.

Аналіз зазначених нормативних актів дає можливість охарактеризувати правовий статус НБУ. Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національний банк України»[18], НБУ є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації, якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.

НБУ є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні. Він є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених чинним законодавством випадках - також за рахунок Державного бюджету України.

НБУ не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. Також НБУ не відповідає за зобов'язаннями інших банків, а інші банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Відповідно до Конституції України, основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Національний банк у межах своїх повноважень сприяє стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню та підтримці цінової стабільності.

Також НБУ сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню та підтримці цінової стабільності і стабільності банківської системи.

Перелік інших функцій НБУ закріплений у ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» [18], і сукупний аналіз яких дає можливість окреслити загальний правовий статус і компетенцію НБУ як уповноваженого державою органу із спеціальним статусом. Також варто наголосити на тому, що НБУ представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків.

Досліджуючи правовий статус НБУ як суб'єкта митних правовідносин, варто звернути увагу на те, що він є специфічним. Розкриття цієї специфіки можна зробити зосередившись на тому, що є об'єктом митних правовідносин.

В науковій літературі найчастіше під об'єктом митних правовідносин розуміють сукупність матеріальних (товари, транспортні засоби, природні ресурси тощо) та нематеріальних (порядок проведення митних процедур, порядок притягнення до відповідальності за порушення митних правил тощо) благ, які входять до сфери митно-правового регулювання та пов'язані з фактом переміщення через митний кордон держави[13, с. 705]. До об'єкта митних правовідносин відносять товари (будь-яке рухоме майно (зокрема валютні цінності, культурні цінності), електричну, теплову та інші види енергії, а також транспортні засоби[4, с. 30].

Детальний аналіз об'єктів митних правовідносин, зокрема товарів, дає можливість

говорити про те, що до них включаються гроші, валюта і валютні цінності. Ці товари мають певну специфіку яка виявляється у їх характеристиках як фінансових ресурсів, а також у тому, що регулювання обігу здійснюється відповідно до законодавства про валютне регулювання і валютний контроль з врахуванням правил транскордонного переміщення.

Відповідно до ст. 44 Закону України «Про Національний банк України» [18], НБУ діє як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль. До компетенції Національного банку у сфері валютного регулювання та контролю належать:

- 1) видання нормативно-правових актів щодо ведення валютних операцій;
- 2) видача, переоформлення, зупинення, поновлення, відкликання ліцензій на здійснення валютних операцій, здійснення валютного нагляду відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції»;
- 3) встановлення лімітів відкритої валютної позиції для банків та інших установ, що купують та продають іноземну валюту;
- 4) запровадження заходів захисту відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції»;
- 5) застосування за порушення вимог валютного законодавства заходів впливу до уповноважених установ.

Щодо транскордонного переміщення, то відповідно до ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» [16], транскордонне переміщення валютних цінностей це ввезення, пересилання на митну територію України, вивезення, пересилання з митної території України або транзит через митну територію України банківських металів, готівкової валюти. Особливості транскордонного переміщення валюти і валютних цінностей врегульовані Положенням про транскордонне переміщення валютних цінностей яке затверджене Постановою Правління Національного банку України від 02.01.2019 № 3 [14].

Аналіз зазначеного положення свідчить, що НБУ, в рамках своєї компетенції, окреслює коло осіб, які можуть бути учасниками

транскордонного переміщення, вартісний еквівалент валюти, яка може бути переміщена та визначає повноважних представників.

Враховуючи вище викладене, зокрема враховуючи положення чинного законодавства України у сфері обігу валюти і валютних цінностей, зокрема транскордонне їх переміщення, ми можемо говорити про те, що в компетенцію НБУ входять повноваження, які пов'язані з митними відносинами об'єктом, яких є валюта і валютні цінності. При цьому він виступає не тільки як уповноважений державний орган, що наділений правом не лише самостійно здійснювати взаємовідносини (в тому числі і пов'язані з фінансовими ресурсами) з представниками іноземних держав, а й приймати нормативні акти, що врегульовують митні відносини об'єктом яких є валюта чи валютні цінності.

Таким чином, підводячи підсумок, ми можемо зробити наступні висновки.

Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються чинним законодавством.

Компетенція НБУ охоплює всі відносини, які тим чи іншим чином пов'язані з функціонуванням банківської системи, а також ті відносини, об'єктом яких є валюта і валютні цінності.

Як суб'єкт митних правовідносин НБУ має свою специфіку, яка виявляється у тому, що він наділений правом видавати нормативні акти що є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами, які тим чи іншим чином можуть бути учасниками відносин які входять у сферу компетенції НБУ. Реалізуючи таку особливість свого правового статусу, НБУ видає нормативно-правові акти які унормовують відносини, що пов'язані з транскордонним переміщенням валюти і валютних цінностей через митний кордон держави, зокрема окреслює коло осіб, які можуть бути учасниками транскордонного переміщення, вартісний еквівалент валюти, яка може бути переміщена та визначає повноважних представників.

Література

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Т. 1. Загальна частина. К.: Юрид. думка, 2004. 584 с.;
2. Бачило И. П. Функции органов управления: Правовые проблемы оформления и реализации. М.: Юрид. лит, 1976. 198 с.;
3. Бліхар, М., Натуркач, Р., Чистоклетов, Л., Шишко, В., & Гула, І. Еволюція функцій Національного банку України: економіко-правове дослідження. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(56), 24–37. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4395>
4. Василенко В. Митні правовідносини в Україні: поняття, ознаки та структура. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 27-31.
5. Гудіма Т.С. Правові засади взаємодії Національного банку України з органами державної влади у процесі реалізації грошово-кредитної політики. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України* № 21 (2019). С. 65-76 https://prc.com.ua/wp-content/uploads/2021/01/vprc_2019_21_11.pdf
6. Гудіма, Т., Чабан, О. Щодо доцільності посилення дискреційних повноважень Національного банку України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2021. 4(39), 12–20. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i39.238589>
7. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 128 432 с.
8. Запотоцкая Е. В. Права и обязанности Национального банка Украины. *Legea și viața*. 2017. № 3/2. С. 68–72.
9. Запотоцька О. В. Адміністративно-правовий статус Національного банку України. Дисс. ... к.ю.н., 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» (081 – Право). Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. 238 с.
10. Козлова Ю.С. Адміністративно-правовий статус Національного банку України як суб'єкта державного фінансового моніторингу: поняття, зміст та складові структурні елементи. *Правова позиція*, № 2 (35), 2022. С. 131-136. <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-2.27>
11. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.;
12. Конституція України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Музика-Стефанчук О.А., Максименко В.М. Митні правила та митні формальності крізь призму об'єктів митних правовідносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 704-707. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/168>
14. Положенням про транскордонне переміщення валютних цінностей. Постанова правління НБУ від 02.01.2019 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003500-19#n10>
15. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 7 грудня 2000 р. з наступними змінами і доповненнями. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
16. Про валюту і валютні операції. Закон України від 21 червня 2018 р. з наступними змінами і доповненнями. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
17. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 6 грудня 2019 р. з наступними змінами і доповненнями. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
18. Про Національний банк України. Закон України від 20 травня 1999 р. з наступними змінами і доповненнями. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
19. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки. Закон України від 23 лютого 2006 р. з наступними змінами і доповненнями. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>
20. Проблемы общей теории права и государства: учеб. для вузов / под общ. ред. академика РАН, д-ра юрид. наук, проф. В. С. Нерсисянца. М.: Норма, 2004. С. 225 (832 с.)
21. Хрустальова Ю.С. Національний банк України як суб'єкт адміністративно-процедурних відносин у банківській сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №10. С. 789-791. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/199>

SUMMARY

The article is devoted to revealing the peculiarities of the legal status of the National Bank of Ukraine as a subject of customs legal relations. As a result of the conducted study of both scientific literature and current regulatory acts of the country, the author comes to the conclusion that the National Bank of Ukraine is the central bank of Ukraine, a special central body of state administration, the legal status, tasks, functions, powers and principles of organization of which are determined by current legislation.

The competence of the NBU covers all relations that are in one way or another related to the functioning of the banking system, as well as those relations whose object is currency and currency values.

The author's analysis of the provisions of the current legislation of Ukraine in the sphere of circulation of currency and currency values, in particular those relating to their cross-border movement, shows that the competence of the NBU includes powers related to customs relations, the object of which is currency and currency values. At the same time, the author proves that the NBU acts not only

as an authorized state body, which is entitled not only to independently carry out relations (including those related to financial resources) with representatives of foreign states, but also to adopt regulatory acts that regulate customs relations whose object is currencies or currency values. As a result of the research, the author proves that the primary status of the NBU as a subject of customs legal relations has its own specificity, which is manifested in the fact that it is entitled to issue regulatory acts that are mandatory for all subjects who, in one way or another, may be participants in relations that fall within the scope of the NBU's competence. Implementing this feature of its legal status, the NBU issues regulatory legal acts that regulate relations related to the cross-border movement of currency and currency values across the customs border of the state, in particular, outlines the circle of persons who may be participants in cross-border movement, the value equivalent of the currency that can be moved and determines authorized representatives.

Keywords: legal status, legal status of the National Bank of Ukraine, customs legal relations, cross-border movement, currency, currency values.